

PHOLISI YA MALEME YA MMASEPALA WA TOROPO YA TSHWANE

*Bjalo ka ge e fetotšwe le go dumelelwa
ka la 27 Septemere 2012*

DITSOPOLWA TŠEO DI HLOHLELEDITŠEGO GO DIRWA GA PHOLISI YE YA MALEME

Batho ka moka ba tla ba le ditokelo tša go lekana mo go šomišeng maleme ao e lego a bona le go tšwetša pele dinonwane le ditšo tšeo e lego tša bona tša setšo.

The Freedom Charter, 1955

Pholisi ya dipolelontši ke karolo ye bohlokwa kudu ya diphetošo tša ka Afrika Borwa mabapi le go fetogela temokrasing yeo batho ka moka ba kgathago tema ka botlalo go yona. Batho ga ba swanela go letelwa gore ba latele melao ge ba sa e kwešiše.

Kristina Cunningham

"Puku ye (The Long Walk to Freedom) e šetše e fetoletšwe malemeng ka moka ao a dirišwago lefaseng ka bophara. Nka ya kae goba kae mo lefaseng gomme nonwane yaka e hwetšega ka leleme la felo fao. Mo nonwane yaka e gona ka leleme la Seisimane fela. Ke rata gore le nna ke tšeye karolo tšhomišong ya maleme ka moka a naga ya gešo. Leleme leo motho a le bolelago ga le a swanela gore e be lona le nnoši leo le ka kgontšhago motho go ka kwa ditaba tša maleme a mangwe. Ke ka baka leo ke dumelago gore go swanetše go ba le diphetolelo ka maleme a mangwe: gore re kgone go phela mmogo."

Nelson Mandela ka fao a tsopotšwego ka pukung ya Antjie Krog ya "A change of tongue"

DITENG

	Letlakala
1. Matseno le bokamorago	1
2. Ditlhathollo	1
3. Tlhalošo go ya ka peomolao	3
4. Maikemišetšo	3
5. Metheotlhahlo	5
6. Magomo a tšhomišo	6
7. Molahlakore wa tša Maleme wa Tshwane	5
7.1 Dipalopalo tša batho ba ka nageng	6
7.2 Dinyakišišo tša maleme tša ka ntle le tša ka gare le bohlakiši	6
8. Ditigelo tša Pholisi	7
8.1 Maleme a semmušo a Tshwane	7
8.2 Dikgokagano tša dipoledišano tša ka mmasepaleng	7
8.3 Dikgokagano tša dipoledišano tša ka ntle go mmasepala	8
8.4 Dikgokagano ka mangwalo tša ka mmasepaleng	8
8.5 Dikgokagano ka mangwalo tša ka ntle go mmasepala	9
8.6 Peo ya maswao a Mmasepala	10
8.7 Batho bao ba sa kgonego go bolela	10
8.8 Tlhahlo ka Mmasepaleng	10
9. Leanopeakanyo la tsentšhotirišong	11
10. Kago ya makgoni	12
11. Dibopego tša maleme	12
11.1 Karolo ya Ditirelo tša Maleme	12
11.2 Batšeakarolo ba bangwe go tša maleme	13
12. Tshekatsheko seswa ya pholisi	13

1. MATSENO LE BOKAMORAGO

Pele ga ngwaga wa 1994, Seisimane le Seburu e be e le ona maleme a semmušo a nnoši ka mmušoselegaeng wo o lego ka tikologong yeo ga bjale e bopago karolo ya Mmasepala wa Toropo ya Tshwane. Pušo ye ntshwa yeo e hlomilwego ka 1994 e dirile gore maleme a mangwe a senyane a lemogwe bjalo ka maleme a semmušo a Afrika Borwa. Mohlala, Sepedi, Sesotho, Setswana, Sevedana, Setsonga, Setebele, Sexhosa le Sezulu. Go tlaleletša se, ka *Municipal Systems Act, 2000 (Act 32 of 2000)*, e lego molao woo o tiišetšago gore setšhaba se kgathe tema ka mmušoselegaeng. Go molaleng gore ge Mmasepala o rata go dira gore setšhaba se kgathe tema ka botlalo, kgathotema ya setšhaba ebile senyakwa pušongselegae.

Go lebeletšwe se, ba Mmasepala wa Toropokgolo ya Tshwane ba tšeere sephetho sa go aba ditirelo tša tlhahlo gotša maleme le go ihlamela pholisi ya bona go akaretša le go hlabolla dipolelodintši. Pholisi ye ya maleme e nepile go thuša badudi ba Toropo go fihlelela kgathotema setšhabeng ka go kgontšha badudi ba mono Tshwane go bolela le go hwetša ditirelo tša mmasepala go sa kgathale gore ke ba polelo efe. E nepile gape le go aba tlhahlo ka moo Mmasepala o ka phethagatšago dipolelodintši dipoleledišanong tša wona go netefatša gore badudi ka moka ba hwetša tshedimošo le ditirelo tša Mmasepala ka polelo yeo ba e kwišišago kaone.

Pholisi ya Maleme e ingaparetše ka Karolo 6 ya Molaotheo wa Rephapoliki ya Afrika Borwa (1996) gotee le Legoratšhomo la Molaotshepetšo la Dipolelo tša Bosetšhaba leo le dumeletšwego ke Kabinete ka la 12 Febereware 2003 yeo ka bobedi e hlalošago gore pušoselegae e tla šetša dipolelo tšeo badudi ba ratago go di šomiša.

2. DITLHATHOLLO

Ka pholising ye, ka ntle le ge go ka hlalošwa ka tsela ye nngwe –

"Molaotheo" o ra gore Molaotheo wa Repabliki ya Afrika Borwa, wa 1996;

"Khansele" e ra gore Khansele ya Mmasepala;

"tšhomišo tekatekano" e ra gore tšhomišo ya maleme yeo e nago le toka, ya go se tšee lehlakore ebile e šomišwa ka go lekalekana;

"dipolelontši tšeo di dirišwago" go ra gore go hlaola leleme goba maleme ao a rileng mo seemong seo se rileng, seo se dirwago ke tlhalošo yeo polelo yeo ka yona go šomišwago leleme leo, seo se era mohola, batheeletši le mo molaetša o tla bego o lebišitšwe gona;

"toloki" e ra gore motho yo a tolokago polelo ya leleme le lengwe go akaretšwa le polelo ka dika ka leleme le lengwe;

Ge phetolelo e le ya polelo ka dika ka mokgwa wa poledišano ka manuwale le polelo ka matsogo, “**botoloki**” le go “**toloka**” di na le ditlhalošo tša go tsamaelana;

"**leleme la dipego**" go ra gore leleme leo le hlaotšwego bjalo ka la go šomišetšwa dipego le go di lota gape le go le šomišetša ditshepedišo tša Mmasepala;

"**ditokelo tša maleme**" go ra gore ditokelo tšeo baagi ba nago le tšona goya ka molao go dira dikgetho ditiragalong tše itseng ;

"**botoloki bja botseta**" go ra gore go bušetša ka leleme la pele seo se boletšwego ka morago ga polelo e kopana goba ka go šiedišana dipolelišano ebile e diragala mo maemong ao –

- (a) mošomi wa Mmasepala ga a kwešiše polelo ya mošomi yo mongwe wa Mmasepala (go ka amega bašomi ba go fihla go ba lesome), mohlala, ditheetšong tša dingangišano tša mošomong le tša kgalemo; goba
- (b) mošomi wa Mmasepala ga a kwešiše polelo ya morekaditirelo tša Mmasepala goba modudi wa (go ka amega bašomi ba go fihla go ba lesome), mohlala, dipolelišano magareng ga bašomedi ba kliniking le balwetši, magareng ga dikhešara le badirelwa moo go golwago gona, goba magareng ga bahlankedi ba Mmasepala le setšhaba kua diforamong tša go fa setšhaba tshedimošo;

"**dipolelontši**" di ra gore go šomišwa ga maleme a mararo goba go feta ke motho o tee goba sehlopha sa batho;

"**Mmasepala**" go ra gore Mmasepala wa Toropo ya Tshwane wo o hlomilwego ke Gauteng Provincial Notice 6770 ya di 1 tša Oktobore 2000;

"**leleme la semmušo**" le ra gore leleme leo le šomišwago ka mmušong, thutong, dikgwebong le phatlalatšong ya ditaba;

"**PanSALB**" e ra gore *Pan South African Language Board*, yeo e hlomilwego ke *Pan South African Language Board Act, 1995 (Act 59 of 1995)*;

"**mareo**" a ra gore mareo ao a lekanyeditšwego bakeng sa lekala leo le rileng la botsebi;

"**phetolelo**" e ra poledišano ya tlhalošo ya sengwalwa sa leleme le lengwe ka lelemeng le lengwe, mola

"**fetolela**" e nale tlhalošo yeo e sepelelanago le ya phetolelo;

"**leleme la mošomong**" le ra gore leleme la semmušo leo le kgethilwego ke Mmasepala bjalo ka leleme leo lego lego kaone kudu go ka le šomišwa dipolelišanong tša ditiragatšo tšeo di rileng.

3. TLHALOŠO GO YA KA PEOMOLAO

Tšeo di latelago di hlama tlhaku ya semolao ya pholisi ye:

- 3.1 Karolo 6 ya Molaotheo wa Repabliki ya Afrika Borwa, 1996
- 3.2 Karolo 1.2.4 ya Leano la Tsentshotirišong: *National Language Policy Framework*, 2003, tšeo di bolelago gore Mebušoselegae e tla lebelela gore maleme a ditšhaba tša yona a šomišwa bjang le gore go kgethwa a feng ka gare ga tlhaku yeo e kgontšhago ya pholisi ya maleme ya profense. Ge go lebelelwa tšhomišo ya maleme a ditšhaba tša wona le ao ditšhaba tše di a kgethago, Mebušoselegae e swanetše gore ka dipoledišano tša go naba le ditšhaba tša wona, e tšwetše pele, e phatlalatše e be e tsentshe tirišong pholisi ya dipolelontšhi.
- 3.3 Karolo 3 ya Legoratšhomo la Molaotshepetšo la Dipolelo la Mmušo wa Profense ya Gauteng (Agostose 2005), yeo e hlalošago maikemišetšo a Legoratšhomo la pholisi, mo magareng ga lona go nale maikemišetšo ao a latelago:
 - "c) Go sepediša kgonego ya go ka fihlelela ditirelo tša mmušo wa profense le tshedimošo le bokgathatema ka ditshepetšong tša mmušo"
 - "d) Go thekga, go tšwetša pele le go dira gore dipolelontšhi di se kgaotše ka gare ga dikgoro tša mmušo wa profense le wa selegae le ka gare ga dikgokagano le tšhomišano ya bona le setšhaba"
 - "f) Go šireletša phapano ya maleme ao a bolelwago le go tšwetša pele tlhompho go dipolelontšhi le kwano"
- 3.4 *Promotion of Access to Information Act, 2000 (Act 2 of 2000)*
- 3.5 *White Paper ka ga Transforming Public Service Delivery* (Batho Pele White Paper), 1997

4. MAIKEMIŠETŠO

Pholisi ye e sepelelana le dipeakanyetšo tša ka molaotheong ka ga dipolelontšhi, le maswao ao a laetšago dikarolo tše bohlokwa tša mošomo wa Mmasepala. Pholisi ye maikemišetšo a yona ke go netefatša gore –

- 4.1 phetolelo ya ditokelo go tša maleme go ya ka fao e sekegelwago ka Molaotheong go ba mokgwa wa maleba wo o phethagetšego wa go hlola dipolelontšhi ka Mmasepaleng;
- 4.2 tšwetšopele ya tšhomišo ka go lekalekana ya maleme a semmušo a Mmasepala;
- 4.3 tshepedišo ya khwetšo ya go lekalekana ya ditirelo tša mmasepala le tshedimošo;

- 4.4 tokišo ya go se lekalekane ga maleme ga nakong ya go feta go go hlotšego gore maleme a Bathobaso a se hlabollwe ka tshwanelo;
- 4.5 tšhireletšo ya maleme ka go fapafapana ga wona le tšwetšopele ya tlhompho go dipolelontšhi le kwano bathong ba go fapafapana; le
- 4.6 tšhomišo ya dipolelontšhi malebana le go sepediša taolo le dikgokagano ka tsela yeo e phethagetšego ka Mmasepaleng.

5. METHEOTLHAHLO (GUIDING PRINCIPLES)

Pholisi ye e theilwe ka fase ga metheo yeo e latelago:

- 5.1 *Ditokelo tša maleme*
Go tšwetšapele tlhompho go ditokelo tša maleme tša badudi go ya ka fao di sekegelwago ka Molaotheong.
- 5.2 *Tekatekano ya maleme*
Go netefatša gore maleme a semmušo a Mmasepala a swarwa ka go lekana.
- 5.3 *Tokišo*
Go oketša maemo le mehola ya maleme ao a bego a phaetšwe ka thoko nakong ya go feta.
- 5.4 *Go se hlaole*
Go se šomiše maleme mabakeng a go jabetša, go ikoketša le go hlaola ba bangwe.
- 5.5 *Go dira gore batho ba amege*
Go ahlaahla dinyakwa, ditlhologelo le dikganyogo tša ditšhaba tšeo di boelago maleme ao ka moya wa go šomiša Motheo wa Batho Pele.
- 5.6 *Dikgwebommogo*
Go šomišana le setšhaba le dihlongwa tša poraebete tša maleme le baemedi ba tša mešomo (agencies) go tšwetša pele dipolelontši.
- 5.7 *Pušo ye botse*
Go šomiša maleme ka moka a semmušo a ka Mmasepaleng go netefatša gore mmušo selegae o buša ka tsela yeo e sa khutišego selo ya go ba le maikarabelo yeo e arabelago dinyakwa tša maleme tša bao o ba direlago.
- 5.8 *Bokgathatema*
Go kgontšha bašomi ba mmasepala, gotee le badudi ba Tshwane go ka kgatha tema ge go tšewa diphetho.

6. MAGOMO A TŠHOMIŠO

Pholisi ye e ama fela bašomi ba Mmasepala le badudi ba Tshwane le go mang goba mang yoo a ka nyakago kabo ya ditirelo tša maleme gotšwa Mmasepaleng .

7. MOLAHLAKORE WA TŠA MALEME WA TSHWANE (LINGUISTIC PROFILE)

Go kgetha maleme a semmušo a mo Mmasepaleng, go šomišitšwe dipalopalo tša 2001 tša go balwa ga batho ba mono nageng le dipego ka ga dinyakišišo tša dipalopalo tša ka ntle le tša ka gare ga mmasepa.

7.1 Dipalopalo tša go balwa ga batho ba mono nageng ye

Lenaneo leo le latelago, leo le tšerwego ka Palong ya Batho ya 2001, le laetša ka fao maleme a ka gae a lego ka gona mono Tshwane.

Leleme	Palo ya baboleledi go ya dipersente
Sepedi	22,14
Seburu	21,29
Setswana	17,11
Setsonga	9,99
Sezulu	7,61
Seisemane	6,54
Setebele	4,94
Sesotho sa Borwa	3,95
Sethosa	1,91
Seswatse	1,91
Sevenda	1,77
A mangwe	0,83
PALOMOKA	100,00

Dipalo tša batho tša ngwageng wa 2001 ka mmasepala: Pego ya seka-komiti sa South African Statistics Council ka ga Dipalo tša batho tša ngwageng wa 2001 (di hlagišitšwe leswa ka go <http://www.statssa.gov.za>)

Molahlakore wa maleme a letswele wa Tshwane o laetša gore leleme la letswele leo le šomišwago kudu go feta a mangwe ke Sepedi seo se latelwago ke Seburu, Setswana, Setsonga, Sezulu, Seisemane le Setebele. Go tloga go hlakile gore mono Tshwane ga go na leleme la letswele leo le rileng le le noši leo e lego lona le bolelwago go feta a mangwe mono Tshwane, eupša dipolelontšhi tšeo di emelwago ke maleme a tshela a ke dipersente tše 84,68% tša palo ya batho ba mono toropong ye.

7.2 Dinyakišišo le bohlakiši tša ka ntle le tša ka gare ga mmasepala ka ga tša maleme

Ge go be go thalwa pholisi ya maleme ya Mmasepala, tšhomišo ya leleme, dinyakwa le kgetho tša setšhaba Gauteng le tšona di ile tša elwa hloko. Tshedimošo ka ga Gauteng e hweditšwe dipoelong tša bohlakiši bja tša maleme le dikgokagano bja profense bja 2004 bjo bo ngwadilwego ka go *Towards a Functional and Cost-effective Language Policy for Gauteng*. Bohlakiši bjo bo dirilwe ke Sarah Slabbert Associates a bo direla Kgoro ya Dipapadi, Bokgabo, Setšo le Boitapološo ya Gauteng. Bohlakiši bo laeditše gore bontšhi bja bahlankedi bao ba lego mafelong a go thuša batho ka ditirelo ba kgona go boledišana le setšhaba ka maleme a mangwe ntle le Seisemane le Seburu. Bohlakiši bo laeditše gape gore bontšhi bja batho go tšwa setšhabeng goba bareki ba kgetha go šomiša maleme ao a šomišwago ka mo nageng ye go ka kgona go fihlelela ditirelo go tšwa mmušong. Go ya ka bohlakiši bjo, kgetho ya leleme kua sepetleleng se sengwe sa mo profenseng e bile ka tsela yeo e latelago:

- Maleme a bathobaso: 58,5%
- Seisemane: 36,8%
- Seburu: 7,9%

Dikhwetšo go tšwa bohlakišing di laeditše gore go nale tlhokego ye kgolo ya tirelo ya bofetoledi le botoloki go netefatša gore barekaditirelo ba fiwa thušo ka maleme a bona a ka gae.

8. DITIGELO MABAPI LE PHOLISI

Go dirilwe ditigelo tšeo di latelago mabapi le tšhomišo ya maleme ka Mmasepaleng:

8.1 Maleme a semmušo a Tshwane

Ge re lebeletše go ya ka fao dipalopalo tša go balwa ga batho tša Census 2001 ka ga tšhomišo ya maleme a ka gae le seo se ratwago ke badudi ba Tshwane le dikgetho tšeo di šišintšwego ka gare ga sethalwa sa *Language Policy of the Gauteng Provincial Government* (30 April 2004), Mmasepala o amogela le go dumelela **maleme a seswai** bjalo ka maleme a wona a semmušo:

- Seburu
- Seisimane
- Sepedi
- Setsonga
- Setswana
- Sezulu
- Setebele
- Sevenda

Mmasepala o swanetše go tšea matsapa ka moka ka moo go kgonegago a go šomiša maleme a mangwe a Repabliki ya Afrika Borwa a semmušo, ge go dirilwe kgopelo ya seo. Mmasepala o swanetše gape go fana ka dingwalwa tša Braille mo ditiragatšo tše rileng tša dikgokagano moo go ka kgonegago.

Go swanetše gore, le ge go le bjalo, go lemogwe gore maleme a semmušo a Mmasepala a tla sekasekwa leswa go ya ka dipoelo tša išago tšeo di tšwago bohlakišing bja tša maleme bja Tshwane ka kakaretšo le dikgokagano goba go tšwa dinyakišišong

8.2 Dipoledišano tša ka mmasepaleng

8.2.1 Leleme lefe goba lefe la semmušo la Mmasepala le ka šomišwa dipoledišanong tša magareng ga dikgoro le tša kgoro ka boyona, ge fela e le gore ka moka bao ba amegago dipoledišanong tšeo ba kwišiša leleme goba maleme ao a bolelwago.

8.2.2 Seisimane ke leleme leo le digetšwego gore e be lona la dipoledišano ka dikgorong. Leleme le lengwe la semmušo le ka šomišwa, ge fela e le gore ka moka bao ba amegago dipoledišanong tšeo ba kwišiša leleme goba maleme ao a bolelwago.

- 8.2.3 Leleme lefe goba lefe la semmušo la Mmasepala le ka šomišwa ka dingangišanong dife goba dife goba ka dikopanong tša Khansele. Ka go rialo Mmasepala o swanetše go fana ka tirelo ya botoloki bja sammaletee go toloka maleme a semmušo a Mmasepala le go toloka go tšwa go wona.
- 8.2.4 Ka kakaretšo, ditheetšo tša kgalemo, dipolelotherišanong tša mošomo le ditshekatshekong tša phethotiro tša ka Mmasepaleng di tla dirwa ka Seisimane, ge fela e le gore go tla ba le tirelo ya bofetoledi le ya botoloki go thuša bao ba sa kgonego go bolela le go kwišiša Seisimane.

8.3 Dipoleledišano tša ka ntle ga Mmasepala

- 8.3.1 Mmasepala o swanetše gore, mo dipoleledišanong tša wona, o katanele go direla barekaditirelo ba ona ka moka ka leleme leo ba le kgethago.
- 8.3.2 Ge go se na bašomedi kua disenthareng tša bareki, mafelong a go lefela ditirelo, kliniking goba lefelong le lengwe fela la Mmasepala leo le dirišwago ke setšhaba bao ba ka thušago barekaditirelo ka polelo yeo ba e bolelago e lego yeo ba ikgethetšego yona, ditoloki tša botseta di swanetše go šomišwa go ba thuša. Ge go kgonega, go swanetše go lekwe tšohle go šomiša ditirelo tša botoloki (botoloki bja go šielana polelo, bja sammaletee, bja mogala le bja go sebelana) mo go kgonegago gona.
- 8.3.3 Mmasepala o swanetše go šomiša ditoloki tša botseta ge tshedimošo ya bohlokwa goba ya maanopeakanyo e swanetše go fetolelwa ka molomo dihlopheng tša badudi ba maleme a go fapana mo ditiragatšong tša bohle tšeo di beakantšwego ke Mmasepala, mohlala, di-*indaba* goba di-*imbizo* tša Kgoro ya Maphelo le Tlhabollo ya Leago.

8.4 Dikgokagano tša mangwalo tša ka Mmasepaleng

- 8.4.1 Go tšwetša pele bokgoni bja tšhomišo ya polelo, Seisimane e tla ba sona polelo yeo e šomišwago ka mmasepaleng, le gona diphetolelo malemeng a mangwe a semmušo a ka mmasepaleng di tla fiwa ge fela di kgopetšwe.
- 8.4.2 Mmasepala o tla aba ditirelo tša bofetoledi ge di kgopetšwe ka mangwalo a ka gare go kgoro goba ka mangwalo magareng ga dikgoro.
- 8.4.3 Ditirelo di tla ba gona ge di kgopetšwe go re go tle go fetolelwe dipolelo ka moka tšeo di bolelwago dikopanong tša Khansele go ya malemeng a mangwe a semmušo a Mmasepala.
- 8.4.4 Dipholisi tša Mmasepala, ditshepetšo, maemo a ditirelo, disekhula tša maanopeakanyo, tshedimošo ye bohlokwa ya methopo ya batho, tshedimošo ka tša maphelo le polokego gammogo le ditokomane tše dingwe di swanetše gore di be gona ka malemeng ka moka a semmušo a Mmasepala.
- 8.4.5 Mmasepala o swanetše go aba ditoloki tša malememantši tša botseta gotšwa go ba bangwe ba bašomi ba wona go thuša batho ba go se kgone go bala le go ngwala gore le bona ba hwetše tshedimošo ya Mmasepala.

Botoloki bja botseta bo swanetše go bonwa bjalo ka setlabakelo sa go thekga dikgokagano tša mangwalo.

8.4.6 Le ge e le gore ga go na motho yo a ka thibelwago go šomiša polelo yeo a e ratago ya semmušo ka nako ya gagwe, ditokomane ka moka tša Mmasepala tšeo di kgobokeditšwego di swanetše go ba gona ka lelemeng la mothopo di buše di be gona le ka Seisimane bjalo ka polelo ya kgatišo.

8.4.7 Tšhomišo ya polelo ye bonolo mo dikgokaganong tša ka Mmasepaleng e swanetše go hlohleletšwa go nolofatša kwišišano le go hlabolla poledišano.

8.5 Dikgokagano tša mangwalo tša ka ntle

8.5.1 Ditsebišo ka moka tša semmušo, distatamente, ditefišo, melawana ya mmasepala, melawana, dipholisi, dipapatšo bjalobjalo tšeo di filwego goba di phatlaladitšwego ke Mmasepala gore di šomišwe ke setšhaba di swanetše gore di be gona ka malemeng ka moka a semmušo a Mmasepala, go fihla mo go kgonegago le ka moo mašeleng a dumelago.

8.5.2 Mmasepala o swanetše go aba ditirelo tša botoloki bja botseta bjalo ka setlabakelo sa go oketša dikgokagano tša mangwalo le go thuša barekaditirelo ba go se kgone go bala le go ngwala gore le bona ba kgone go hwetša ditirelo tša Mmasepala le tshedimošo. Ditoloki tša botseta di swanetše go šomišwa fela mabakeng a botoloki bja botseta mo disenthareng tša hlokomelo ya bareki, mafelong a go gola, dikliniking le mafelong ka moka a bohle ge bašomi ba go tseba dipolelo tše ntšhi ba se gona go ba thuša ka seo.

8.5.3 Mmasepala o swanetše go leka ka moo o ka kgonago go tšwetša pele dipolelodintši mo wepsaeteng ya bona le diphatlalatsong tša ka ntle ka go šomiša maleme ka moka a semmušo a Mmasepala.

8.5.4 Ngwalelano ka moka le ba ka ntle ya Mmasepala e swanetše go fetolelwa lelemeng la semmušo fao elego gore poledišano ya mothopo e amogetšwe go akaretšwa le gore phetolelo ya Seisimane ya tokomane yeo e beilwe bakeng sa dikgatišo tša mmasepala le manka ka moka ao a kgonegago a semolao. Mmasepala o swanetše go tsebiša morekaditirelo gore temana ya Seisimane e tla šomišwa ditshepedišong tša semolao.

8.5.5 Ditokomane tša ka ntle ka moka tša Mmasepala (kudukudu mangwalo) di swanetše gore di be le lefoko kua tlasenyana ga letlakala leo le bolelago gore tokomane yeo e ka fetolelwa ka lelemeng lefe goba lefe la semmušo la Afrika Borwa, le gona pukwana ya boitšhupo ya Mmasepala e swanetše go laetša se bjalo ka senyakwa.

8.5.6 Ditokomane ka moka tša Mmasepala tšeo di lebeletšwego go fetolelwa, ka mabaka a taolo di swanetše gore di be gona ka Seisimane bjalo ka leleme la go dira dipego.

8.5.7 Seisimane se swanetše go šomišwa ke Mmasepala mo dikgokaganong tša boditšhabatšhaba, efela Mmasepala o swanetše go dira gore ditirelo tša

bofetoledi di be gona mo dipoledišanong tša nakwana ka leleme leo le rategago la naga ye.

8.5.8 Tšhomišo ya polelo ye bonolo mo dipoledišanong tša ka Mmasepaleng e swanetše go hlohleletšwa go nolofatša kwešišano le go hlabolla poledišano.

8.6 Peo ya maswao a Mmasepala

Mmasepala o swanetše gore o šetše ka tshwanelo dipolelo tšeo di ratwago ke badudi ba selegae ba felo leo ge ba tla be ba bea maswao a ditsela le maswao a go fa tšhupetšo. Maswao ka moka a boitšhupo, maswao a ditšhupetšo le maswao a ditsela ao a tswalanago le meago ya mmasepala, ditirelo, dinolofatši, ditheo gammogo le difatanaga di swanetše gore di be gona ka bonyenyane bja maleme a mararo a semmušo ge go kgonega. Ge se se sa kgonege ka mabaka a ditšhelete, bonyenyane bja dipolelo tše pedi (Seisimane le polelo ye nngwe ya semmušo ya Mmasepala) e ka šomišwa fao, go akaretšwa le gore Seisimane ke polelo ya mathomo le gore polelo yeo ye nngwe ke yona e tumilego mo lefelong leo.

8.7 Batho bao ba sa kgonego go bolela

Mmasepala o swanetše gore ge o kgopetšwe go ba ge go kgonega, o abe dinyakwa tša batho bao ba sa kgonego go bolela.

8.8 Tlhahlo ka Mmasepaleng

8.8.1 Polelo ya semmušo ditlhahlong ka moka tša Mmasepala ke Seisimane, go akaretšwa le gore molawana wa dipolelodintši tšeo di nago le mohola o a latelwa mo go kgonegago. Motsebagatši ka boyena, a ka no šomiša polelo ye nngwe ya semmušo ya Mmasepala go ya le ka fao barutwana ba gagwe ba ratago polelo ka gona. Mo mabakeng ka moka, go swanetše gore go šetšwe kudu seo se lebeletšwego go fihlelelwa, go swana le tlhahlo ya bokgoni.

8.8.2 Tiragalo efe goba efe ya go bolela ka molomo ya mananeo goba masolo a mmasepala ao a diretšwego go hlabolla maemo a bophelo a bašomi e swanetše gore e swarwe ka maleme ka moka a semmušo a mmasepala. Mohlala; di-video tša dikanale tša tshedimošo tša ka mmasepaleng.

8.8.3 Go hlankela setšhaba ka bokgoni, bašomi ba Mmasepala ba swanetše go hlohleletšwa gore ba e ithute gabotse dipolelo tša semmušo tša Mmasepala tšeo ba sa di tsebego, gammogo le Polelo ya Matsogo ya Afrika Borwa.

8.8.4 Mmasepala o swanetše go rulaganyetša bašomi ba wona mananeo a tlhahlo le dithuto tša go ba sedimoša go ba thuša mo tlhabolong ya makgoni a bona ge ba šomiša polelo ya semmušo ya Mmasepala, gore ba tle ba kgone go aba ditirelo tša bokgoni le gona tša ka pejana ditšhabeng.

8.8.5 Ditirelo di swanetše go beakanywa gore di be gona go tlo fetolela ditlhahlo tša ka Mmasepaleng le dipuku tša dithuto ka lelemeng lefe goba lefe la Mmasepala ka kgopelo ya bahlahli.

8.8.6 Ka gona go hlabolla bohlahli le go hlabolla kgokagano magareng ga bahlahli le bao ba hlahlwago, bahlahli ebile baakanyi ba dithuto tše itšeng ba swanetše go hlohleletšwa go šomiša polelo ye bonolo mo dipukwaneng tša bona tša tlhahlo.

9. LEANOPEAKANYO LA TSENTŠHOTIRIŠONG

Pholisi ye e tla tšea kgato yeo e hlakilego ya ka gare gore go tle go be le nako yeo e lekanego ya go aga maikarabelo a tša mašeleng le a metheo ya batho go hloma tshepetšo ye ka botlalo. ka katlego go lebeletšwe ditlamorago tša mašeleng le metheo ya batho. Lebaka le lengwe la kgato ye e hlakilego ye ke go hlola sekgoba sa go sekaseka le go lebelela pholisi ye. Se se tla thuša go netefatša gore tsentšho tirišong ya pholisi ye e a sekasekwa le gore magato a phošollo a tšewa ka nako yeo e beilwego.

Maano ao a latelago a tla šomišwa go netefatša gore pholisi ye e tsentšhwa tirišong ka katlego:

- 9.1 Go aba ditirelo tša botoloki dikopanong tša khansele, ditheetšong tša kgalemo, dikgorongtsheko tša mmasepala, ditherišanong tša lenaneo la IDP, dikopanong tša kgathotema setšhabeng, dikhonferentsheng tša Mmasepala wa Toropokgolo ya Tshwane, di-imbizong tša meyara le diforamong tše dingwe tša maleba;
- 9.2 Go nolofatša poledišano ka dipolelo tša go fapana mafelong a tlhokomelo ya bareki le disenthareng tša megala;
- 9.3 Go fetolela ditokomane tša tshedimošo dipolelong tša semmušo tša mmasepala;
- 9.4 Go hlama mareo ao a tla thušago go hlabolla maleme a semmušo a Mmasepala, kudukudu dipolelo tše nne tša seAfrika tša semmušo.
- 9.5 Go rulaganya dipego tša Komiti ya Ratoropo le tša Khansele di swanetše go rulaganywa go netefatša polelo ya maleba mo dingwalweng tše.
- 9.6 Go aba tlhahlo mo malemeng ka moka a semmušo a Mmasepala e swanetše go fiwa bašomi bao ba nyakago se mo kabong ya ka pejana ya ditirelo ditšhabeng tša maleme a go fapana.
- 9.7 Go netefatša gore maswao a mmasepala a tšwelela ka bonyenyane bja dipolelo tše tharo tša semmušo
- 9.8 Go phethagatša masolo a temošo a dipolelo
- 9.6
- 9.9 Go tšweletša leano la go hlabolla go bala le go ngwala ka dipolelo tša selegae (dipolelo tša seAfrika go akaretšwa le Seburu)
- 9.10 Go netefatša gore weposaete ya Toropokgolo ya Tshwane bjalo ka sedirišwa sa setšhaba, e laetša dipolelodintši, le

9.11 Go swara ditekolo tša nako le nako tša polelo le ditlhakišo

10. KAGO YA MAKGONI

- 10.1 Go hlongwa ga pholisi ye go tla hlola nyakego ye kgolo ya bofetoledi, borulaganyi, tlhabollo ya mareo le ditirelo tša botoloki mo malemeng a mane a se-Afrika a semmušo a Mmasepala. Nyakego ya ditirelo tše e tla feletša e hlotše gore batho ba hlahlwe go ya pele ka mabokgoni a polelo.
- 10.2 Ka baka la maikemišetšo a go aga makgoni mo ditirelong tša maleme tša mmasepala, Mmasepala o swanetše gore go ya ka pholisi ya dipasari, o fe barutwana dipasari tša go ithutela polelo ye tee goba tše mmalwa tša semmušo tša Mmasepala kua dithutong tša maemo a godimo.
- 10.3 Gore go fihlelelwe dipolelontši tseo di nago le mohola, Mmasepala o swanetše go netefatša gore go ba le ditoloki tša botseta o be ofe ditoloki tša botseta bja dikgoro menyetla ya tlhahlo. Mohlala, dithuto tše kopana ka botoloki bja botseta.

11. DIBOPEGO TŠA DIPOLELO

Pholisi ye e tla tsentšhwa tirišong ka tšhomišanommogo ke ba Ditirelo tša Maleme le batšeakarolo ba bangwe go tša maleme. Tšeo di latelago ke ditiro tšeo di ukangwago tša bona:

11.1 Karolo ya Ditirelo tša Maleme

Go netefatša gore pholisi ye e hlongwa ka katlego, Karolo ya Ditirelo tša Maleme e tla –

- sepediša le go rulaganya tsentšho tirišong ya pholisi ye ka go aba ditirelo tša bofetoledi, borulaganyi, botoloki, tlhahlo ya polelo le ditirelo tša tlhabollo ya mareo;
- swara ditekolo tša nako le nako tša polelo le ditlhakišo go sekaseka go loka ga pholisi yeo elego gona le diphethagatšo tša Mmasepala le go dira ditigelo tlhabollong ya bona;
- tsošološa ditemošo tša pholisi go netefatša kobamelo;
- tsebiša dihlopha tša taolo ya tša maleme ngwaga le ngwaga, mohlala *National Language Forum* le PanSALB, ka ga tšwelopele ya go tsentšhwa tirišong ga pholisi ye; le go
- tsošološa ditemošo mo bašoming ba mmasepala le badudi ka ditokelo tša bona tša maleme; le

- go nolofatša mediro ka moka yeo e badilwego karolong ya 9 ya pholisi ye.

11.2 Batšeakarolo ba bangwe go tša maleme

- Dipopego tša maleme tšeo di tla šomišanagommogo le Karolo ya Ditirelo tša Maleme mo phethagatsong ya pholisi ke Kgoro ya Bokgabo le Setšo, Kgoro ya Gauteng ya Dipapadi, Bokgabo, Setšo le Boitapološo le PanSALB le dihlongwa tša dithuto tša maemo a godimo. Le ge di fapana, mehola yeo e tla kgathwago ke dihlongwa tše e akaretša - go lebelela tšhomišo ya maleme ka moka a semmušo a Mmasepala dikgorong ka moka tša mmasepala;
 - go lebelela go tsentšhwa tirišong ga pholisi;
 - thoma le go oketša poledišano ya mošito mo go tša dipolelontši ditšhabeng ka moka; gape le go
 - go thomiša ka dithuto le dinyakišišo go –
 - tlhabollo ya maleme a semmušo a Mmasepala;
 - boitshwaro bja bašomi ba mmasepala le badudi ba Tshwane mo go dipolelontši;
 - khwetšo le tšhomišo ya maleme a semmušo ka mmasepaleng;
 - tlhabollo ya dipolelontši mono Tshwane; le
 - tšhomišo ka botlalo ya methopo ya tša maleme ya Mmasepala.

12. TSHEKATSHEKO SESWA YA PHOLISI

- 12.1 Mmasepala o swanetše gore o sware diteko tša nako le nako tša ka ntle le ka gare le ditlhakišo tša bokgoni bja polelo go tlo bona gabotse dinyakwa ka moka tša polelo le bokgoni go tša maleme bja bašomi ba Mmasepala gammogo le badudi ba Tshwane.
- 12.2 Karolo ya Ditirelo tša Maleme e swanetše go šomiša dipolelo tša ditlhakišo tše go sekaseka le go sepediša pholisi ye le dinako.
- 12.3 Karolo ya Ditirelo tša Maleme e swanetše gore kgafetšakgafetša e sekaseke go tsentšhwa tirišong ga pholisi ye le go dira diphetogo tša maleba.